

Tamusné Molnár Viktória

Mitrovics Gyula esztétikai írásai

Mitrovics Gyula (1871–1965) a debreceni egyetem első pedagógia professzora 1871-ben született Sárospatakon. Id. Mitrovics Gyula, a református lelkész édesapja pataki teológiai tanár, nagy hatású egyházi író volt. Írásait halála után fia jelentette meg Debrecenben. Az ifjabb Mitrovics budapesti, bécsi és berlini egyetemi tanulmányait követően a sárospataki gimnázium tanára lett 1893-ban. Ekkor szerzett bölcsészdoktori címet *A valóságokról* című esztétikai tanulmányával.¹ Mitrovics „örök (egyben első és legnagyobb) szerelme” a művészettörténet volt, ebből bontakozott ki esztétikai érdeklődése, majd pszichológiai olvasottsága, amely hidat képezett a pedagógiához az érzelmi nevelés hangsúlyozása által. A 19. sz. utolsó és a 20. sz. első éveiben kiváló művészettörténész-generáció indult el a kortársak között, mint Láng Nándor, Láng Margit és mások.

Mitrovics később más irányban kutatott, más területeken publikált, de szíve mélyén mindig hű maradt „első szerelméhez”, ezt a 30-as években közölt képzőművészeti tárgyú írásai meggyőzően bizonyítják. Más művészettörténészek jobban ki tudtak bontakozni a saját területükön, mert nem kényszerültek olyan váltásokra, mint Mitrovics, akinek emiatt kissé szét is forgácsolódott az energiája a többféle (általa művelt) terület között.

Tanári működését tehát egykori iskolájában, Sárospatakon kezdte. Ebből az időszakból való *Az ifjúság esztétikai és művészeti nevelése* című írása. Alapvető problémaként veti fel a következőt: „A képzőművészetnek nálunk máig sincs közönsége, a melynek anyagi támogatására számíthatna; ma is csak kevesektől dédelgetett üvegházi növény. Nagy hal csak nagy vízben élhet, a mi árva halacskánknak pedig még aquariuma is nagyon szegényes.” Így folytatja: „Közönséget kell tehát első sorban teremteni. És épen ennek a közelebbi céljának az érdekében az iskolát kell leginkább kihasználni. Pedig a művészeti érdekeket, sőt, legyünk őszinték, bár szigorúak, magát a szépet talán itt hanyagolták el leginkább.”² Az iskolai tárgyak közül a történelmet tartja legalkalmasabbnak a művészetek közvetítésére, bár hiányolja bármiféle művészeti gyűjtemény meglétét, továbbá a tanárjelöltek felkészítéséből a művészettörténet tantárgyat. Az esztétikai jellegű történelmi gyűjteményeket az iskolán kívüli környezetben sem találja, ezért legfőbb kérdés számára, hogy vajon a középiskola teljesítheti-e a művészeti közönség kinevelését. Ehhez „a művészettörténetnek, mint külön tantárgynak a középiskolák tantervéből nem szabad hiányoznia. De nem szabad hiányoznia az esztétikának sem, ha azt akarjuk, hogy az ifjú lelkében a szép cultusa mindig helyet találhasson. Ezt kívánja a nemzeti művészet jövője, ezt művelődésünk mai iránya.” A jövőt illetően azonban nem túl optimista: „Jól tudom, hogy ez a vágyunk utópia, mely nagyon sokára vagy talán sohasem megy teljesebbé.”³ A cikk utolsó bekezdésében sürgeti a történelem és irodalom tárgyak művészettörténeti tartalmának bevezetését, illetve iskolai múzeumok szervezését, továbbá a tanárkép-

1 tudomány és társadalom

zés ismeretanyagának a történelem és irodalom szakoknál a művészeti ismeretekkel való bővítését. Ennek feltétele viszont, hogy „a művészettörténetnek és esztétikának mindkét egyetemen mielőbb legyen rendes tanára.”⁴ Lejegyzett gondolatait így zárja: „A ministerium a rendelkezésére álló eszközöket kihasználhatja arra, hogy ezek a férfiak, ha arra valók, az erre alkalmas munkatérhez hozzájuthassanak s a magyar ifjúság művészi és eszthetikai érzékének fejlesztésével egyengessék az utat a magyar nemzeti művészet diadalára.”⁵

E művészeti nevelés kérdését tárgyaló cikk üzenete, tartalma jól beilleszthető a kortárs oktatáspolitikai törekvéseibe. Abban a tanévben (1898/99) nem kevesebb, mint 28 azonos tartalmú írás látott napvilágot, többek között Alexander Bernáttól, Solymossy Sándortól és más neves pedagógusoktól, olykor azonos címmel is. Alexander Bernát már 1898. december 29-én, az Országos Középiskolai Tanáregyesület gyűlésén lándzsát tört amellett, hogy a művészeti oktatás nem lehet külön tantárgy. 1899. február 27-én Péterfy Jenő tartott előadást erről a kérdéstről iskolájában egy főigazgatói látogatás kapcsán.

A téma előzménye gazdasági természetű volt. A 19. század végére ugyanis túlermelés állt be festményekben, szobrokban és általában műtárgyakban, ezeknek azonban nem volt vásárlóközönsége. Megszületett a diagnózis: hiányzik a polgárságból a művészeti érzék, a tanárok (a középiskolai oktatás) feladata, hogy kifejlesszék az ifjúságban a művészet iránti érdeklődést, érzékenységet. A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletben figyelmeztette erre a középiskolákat (Pesti Napló, 1898. október 20.), s a miniszteri rendelethez csatlakozott több intézmény is, a főváros pl. elrendelte az általa fenntartott iskolák körében, hogy a jövőben gyakrabban látogassák tanulóikkal a múzeumokat, tárlatokat.⁶

Mitrovics 1904-től öt éven át a Miskolci Református Felsőbb Leányiskola igazgatója, majd a Debreceni Református Kollégiumban kapott tanári állást 1909-ben. Az *aesztetikai tetzés alapproblémája* című tanulmánya több részben jelent meg.⁷ A szerző megállapítása szerint „az esztetika tudatos, rendszeres és tudományos műveléséhez és megalapításához a helyes szempontokat Kant találta meg, voltaképpen a dolgok magánvalójáról szóló tételével. [...] világossá tette, hogy a szépet is az egyéni tudat szempontjából, és pedig kiválóan mint az emberi lélek tevékenységét, kell felfognunk. Ezért annak forrásait is az emberi lélekben kell keresnünk.”⁸ Wundt a másik nagy német filozófus, akinek nézetei szintén visszaköszönnek e lapokról: „Nincs itt helye azt fejtegetnünk, hogy az érzéki érzetek és az azt követő érzéki érzelmek mennyire, mily mértékben alkotják a széperzelmek alapelemeit. Elég utalnunk Wundtnak a nézetére, ki a széperzelmek egészének is ezeket az elemi érzelmeket tekinti alapjául, s az esztetika legfontosabb feladatául éppen ezeknek a kutatását és összefüggésük elemzését tartja.”⁹

Mitrovics nem kevesebbet állít, mint azt, hogy az esztétika alkalmazott pszichológia: „...az esztetikai vizsgálódások tárgya nem az esztetikai objectum, hanem azok a lelki mozgalmak, a melyek az esztetikai objectumból kiinduló ingerek alapján bennünk keletkeznek és lefolynak. Így tehát az esztetika semmi nem egyéb, mint alkalmazott pszichológia.” Nem egyszerű megfeleltetésről van azonban szó, hanem különbséget is tesz közöttük: „...A két tudomány között a különbség csak az, hogy míg a lélektudomány figyelme az összes lelki-mozgalmakra kiterjed, a széptudomány kizárólag csak az esztetikus lelki mozgalmakkal foglalkozik.” A megkülönböztetés után azonban újra általánosít: „...Ezért az esztetikai lelki-mozgalmakra is nagyban és egészben az egységes emberi lélek általános törvényei az irányadók.”¹⁰

További fejtegetéseiben kitér arra, hogy az esztétikai vizsgálatok alapvető problémája a tetszés-nem tetszés viszonya, s mint ilyen, éppúgy pszichológiai kérdés is, hiszen láttuk, az esztétika szerinte pszichológia: „...E szerint alakult át a korábbi aesthetikai kutatások főkérdése: „mi a szép?”, a modern lélektudományi aesthetikának főproblémájával így: „mi tetszik?” – így elemzi a kérdésfeltevést, majd később folytatja: „...A tetszés és a nemtetszés kérdése e szerint az aesthetikai vizsgálódásoknak vezető, alapvető problémája. A széptudományban minden azon fordul meg, mi tetszik és hogyan tetszik. A tetszés kérdése azonban épp oly mértékben pszichológiai kérdés is egyúttal, mint a hogy az aesthetika maga is pszichológia.” A tetszés kérdését aztán a pszichológiai mellett biológiai szempontból is elemzi, s megállapításainak ellentmondását így oldja fel: „...Az érzést tehát nem mint biológiai, hanem mint pszichikai jelenséget kell szemügyre vennünk. Ebben az esetben a tetszés feltételei sem biológiaiak, hanem pszichikaiak lesznek. Így a biológiai felfogás ellentmondásait a pszichológiában sikerül eloszlatni.”¹¹

A későbbiekben egyensúlyba hozza a biológiai és pszichológiai szempontok melletti érvelését, s eljut a művészetek keletkezésének magyarázatához: „...Lelkimozgalmaink természetes irányának a kifejező mozgások felelnek meg, ellenben, ha a kifejező mozgások eredeti jellegét erőlködés vagy tettetés zavarja, alkalmatlan részvét és bosszúság fogja el lelkünket, mert nem azt kapjuk, a mit várunk és mert a részvét sem illik bele ekkor, lelkimozgásunknak abba az irányába, a melyben megindult.” A tetszés-nem tetszés kérdésének megfejtését pedig az alábbi záró mondatában adja meg: „...tetszik, a mi tudatunk meglévő elemei között könnyedén, de mégis kellő erővel és természetesen helyezkedik el.”¹²

Erről a műről Szelényi Ödön¹³ adott közre recenziót a megjelenés után.¹⁴ Mint írja: „Sok finom megjegyzése van Mitrovicsnak a „beleérzés” elméletére és a művészetek keletkezésére vonatkozólag is. Ez utóbbiak alapját a kifejező mozgásokban találja. Főkérdésének megoldása ez: 'a tetszés a mi tudatunk meglévő elemei közt könnyedén, de mégis kellő erővel és természetesen helyezkedik el.'¹⁵ Nem mindenben ért azonban egyet: „Mitrovics érdekes önálló gondolkozásra és nagy tanulmányra való fejtegetéseihez hozzájárulhatunk anélkül, hogy pszichológiai álláspontját is mindenben osztanunk kellene. Nézetünk szerint ugyanis nem lehet az esztétikát egyszerűen alkalmazott lélektannak minősíteni, [...] mert az esztétika lényegét véve épp úgy mint az etika vagy logika, nem a való, hanem a „kellő” világra vonatkozik, tehát értéktudomány.”¹⁶

Mitrovics az első világháború alatt a debreceni kollégium könyvtárának igazgatója volt. Eközben, 1917-ben, az egyetem magántanára lett, a pedagógia tanszék élére pedig 1918-ban nevezték ki. Az új pedagógia professzor egyetemi tanársága első évtizedében publikált a legtöbbet (1918–1928), csak éppen nem neveléstudományi, hanem esztétika-történeti írásokat.

Egyik legjelentősebb összefoglaló munkája ebben a témában *A magyar esztétikai irodalom története* (1928), amelyben a különböző nemzetek bölcséleti és széptani irányzatainak lelki kölcsönhatásaiból vezeti le a magyar esztétikai gondolkodás fejlődését. A mű a magyar esztétikai irodalom kezdeteitől annak részletes történetén át vezeti el az olvasót a húszas évek esztétikai törekvéseiig. Jellemzést ad saját, ún. pszichológiai irányáról is, sőt művészet és erkölcs viszonyát is taglalja. A művészetfilozófiával foglalkozó szakemberek említése sem marad el az alapvetően művészettörténeti beállítottságú Mitrovicstól. Még Böhm és iskolája¹⁷ esztétikájáról is ír.¹⁸ Gulyás József recenziójában¹⁹ így méltatja

Mitrovicsot: „Avatott tollú szerző nagy szorgalommal, lelkiismeretes buzgósággal végzett hézagpótló munkája e vaskos kötet. Sok részletének megírásához, egyes, ma már talán névszerint sem ismert írók esztétikai vizsgálódásainak ismertetéséhez fel kellett kutatni régi, poros folyóiratokat, cikkeiket ki kellett onnan ásni, s őket újra értékelve bele állítani a magyar esztétikai irodalom történetének folytonosságába. Nem járt ugyan töretlen uton az illusztris szerző. Az, aki emlékének van e kötet szentelve, Jánosi Béla, már több író történetét feldolgozta. [...]”²⁰ Ezután fejezetenként végigvezeti olvasóit a mű tartalmán, felsorolja a könyvben említett jelentős esztétákat, majd az alábbi mondattal zárja e nagyszerű munka ismertetését: „Hisszük, hogy nálunk hivatottabbak még jobban fogják méltányolni.”²¹

Mitrovics a Magyar Pszichológiai Társaság Esztétikai Szakosztályának 1933. november 12-i alakuló ülésén *Esztétika és esztétikai evolúció* címmel tartott felolvasást. Ebben a műértő közönség ízlésének neveléséről, fejlesztéséről értekezett. Nem a művészképzés, a művészi nevelés feladata érdekelte e művében, hanem sokkal inkább az, hogy „...mik a műértő közönség esztétikai kultúrájának a fejlődési föltételei és megnyilatkozása?”²²

Szerinte a közönséget éppúgy nevelni kell a műélvezetre, mint az előadókat vagy alkotókat a művészi teljesítményre: „...nagy művészet csak műértő közönség körében virágozhatik fel, kétségtelen, hogy egészséges művészetnek nélkülözhetetlen föltétele a közönség egészséges és virágzó esztétikai kultúrája. [...] ...a közönségnek is megfelelő nevelésére és irányítására kell törekednie; tehát arra, hogy a közönség ne közömbös szemlélője legyen a művészi termelésnek, hanem megértő és cselekvő segítőtársa.” Ennek lehetőségei szerinte három csoportba sorolhatók: „...Az első a művészi megnyilvánulások lehetőségének a biztosítása és az irodalmi termelés támogatása. A második [...] az illetékes közvélemény megnyilatkozása a művészi és költői alkotással szemben. A harmadik a [...] problémáknak tudományos megvilágítása. Fejlett kultúrélet mellett mindhárom egyaránt nélkülözhetetlen föltétele az esztétikai evolúciónak.” Arról is szólt, hogy ebben a fejlődési folyamatban milyen szerepe és lehetősége van a műbírálatnak. „Az elfogulatlan és magas szempontoktól vezetett műbírálat a legjobb nevelője a közönségnek. [...] Ámde alapos kritikai tevékenység aligha képzelhető el másként, mint előzetes tudományos megállapítások alapján.” Mint írja, ahogyan a közönség nevelésében megszlik a művészet és a kritikusok hatása, úgy kell szerepet vállalnia a művészeti hatásnak a tudományos vizsgálatok mellett a kritikai tevékenység kifejlesztésében.²³

Mitrovics szerint „a kritika közvetítő művész és közönség között. Fejlett ízlés és fokozatos érzékenység közös tulajdona hivatott kritikusként és művészként. Ha ehhez fegyelmezett elme és tanultság járul, értelmezésével megkönnyíti a művészet útját a közönség lelkéhez; képesíti annak a befogadására és elmélyülő megértésére. [...] Nem abban látom tehát a kritika hivatását [...], hogy kioktassa a művészt, hanem a közönség lelkének a kiművelésében és ízlésének a fejlesztésében. [...] Mindez mutatja, hogy súlyos felelősség terheli a kritikát, amely mintegy a kor esztétikai lelkiismerete. Éppen azért nem nélkülözheti az esztétikának, valamint az irodalom- és műelméletnek a biztos és becsületes alapvetését.”²⁴ Mitrovics már ebben a programbeszédben felveti az *Esztétikai Füzetek* és egy kritikai szemle kiadásának a tervét. 1934-ben meg is indult ez a periodika, amely elsősorban a szakosztályban elhangzott előadások írásos változatának biztosított megjelenést.

Dénes Tibor *Esztétika és műszeret* című titkári jelentésében ad számot az Esztétikai Szakosztály 1935. évi működéséről. Ebben olvashatjuk, hogy „a műszeretet a művészet-

ben megnyilvánuló szépnek totalitásra törekvő és legáltalánosabb értékelése. Annak a szerény társaságnak, mely céljával a magyar esztétika művelését tűzte ki, mindenekelőtt való kötelezettsége, hogy a szép magyar tudatával mintegy párhuzamosan dolgozza ki a tudományos érvényű műszeretetet. Az egész koncepció vezérmotívumait Szakosztályunk elnöke, Mitrovics Gyula foglalta egybe Esztétika és kritika címen[...]. Nincs kétség afelett, hogy alig-alig lesz kritikus e korból, kinek ítélkezését a történelem nyugodt lelkiismerettel el tudja majd fogadni.”²⁵ A cikk további soraiból megtudjuk, hogy a Szakosztály úgy döntött, kiválik a *Képzőművészet* című folyóirat szerkesztőségéből, mert „valamely esztétikai társaság [...] minden eredményével és történelmi készségével segítse a kritikát, de maga ne kritizáljon.”²⁶ Ezzel szinte egy időben indítja útnak új folyóiratát, az *Esztétikai Szemlét*, amellyel „hangot kér szellemi, közelebről művészi életünkben.”²⁷ A szerző őszinte ars poetica megfogalmazásával zárja beszámolóját, benne a társaság küldetését fogalmazza meg: „Ez a szerény társaság érzi, hogy hivatása van a magyar szellemi életben s hogy e hivatás betöltéséhez kellően felkészüljön, a következő esztendőben a magyar esztétika filozófiai megalapozottságához folyamodik.”²⁸

1935-ben tehát újtárra indult, Mitrovics főszerkesztősége alatt, az *Esztétikai Szemle*. Ebben a szakosztályban elhangzott felolvasások szövege mellett más tanulmányokat is közöltek, és hangsúlyt kapott a külföldi és hazai szakmunkák ismertetése. Mitrovics így mutatta be olvasóinak az újonnan induló orgánusmot: „A Magyar Pszichológiai Társaság Esztétikai Szakosztálya a felolvasó ülésein tartott előadásokat Esztétikai Füzetek címmel bocsátotta közre. Az Esztétikai Füzetek más közleményeket nem tartalmaztak. Szakosztályunk eddigi működése alatt azonban meggyőződünk arról, hogy az esztétikai irodalomnak nálunk nagy számmal vannak érdemes munkásai, akik az egész tudománykörre kiterjedő folyóirat ellátásáról képesek gondoskodni. Azért határoztuk el az Esztétikai Szemle megindítását, melynek első füzetét most nyújtjuk át olvasóinknak. A Szemle is tartalmazni fogja a szakosztályi üléseken elhangzott felolvasásokat, ezen fölül azonban szívesen közlünk más tanulmányokat is. Külön ismertetésekben fogunk megemlékezni a külföldi irodalom és a hazai esztétikai törekvések nevezetesebb mozzanatairól. Rendszeresen adunk könyvismertetéseket. A borítékon a szükségnek megfelelően a Szakosztály működéséről szóló közleményeket adunk és esetleg más, működésünk körébe tartozó híreket is. Az Esztétikai Füzetek változott formában azonban a jövőre is megmaradnak, amennyiben oda soroljuk be az Esztétikai Szemléből készült különlenyomatokat. Az Esztétikai Szemle évenként négyszer 3-3 ív terjedelemben, március, június, szeptember és december hó végén jelenik meg...”²⁹

Mitrovics a szakosztály elnöki megnyitóinak alkalmait arra is felhasználta, hogy az egyes művészeti ágak esztétikai funkcióit kiemelje, analizálja, s közrebocsássa az *Esztétikai Füzetek* hasábjain. Úgy érezte, „Az új idők új szempontokat vetettek föl a mult értékeivel..., és új követelményekkel állítottak elő az új műalkotásokkal szemben. [...] Az új szempontok azonban nem egységesek; ellentmondók és nem is látszanak mindig tudományos szempontból eléggé megalapozottnak. Ezért szükséges azoknak egységes tudományos szempontokkal és módszerekkel való átvizsgálása. Ezt akarjuk mi most minden elfogultság és irányzatosság nélkül megkísérelni idei előadássorozatunkban. Különösen fontos ez – és gondolom közérdekű is – a képzőművészetek körül...” – így kezdi az 1935. február 19-ei ülésen a képzőművészetek elemzését, s ezt a szakmai fórumot ragadta meg arra a célra, hogy az általa igen nagyra tartott Lyka Károly művészettörténészt felkér-

mégis áll erre is az egyetemes művészeti elv: tartalom és alak, kifejezés és mondanivalók egyensúlya. (És ebben nagy, a legnagyobbak közül való a mi Lisztünk.) – Szegényes dallamvezetéssel tartalmatlan, üres a zene. Ezért mondhatjuk abszolút művészetnek a zenét. És mégis, vagy talán épen ezért, csak önmagából lehet magyarázni. Egy, a zenéből kiinduló esztétikai vizsgálat igen sok igazsággal gazdagíthatja az általános esztétika tudományos rendszerét; de esztétikai elméleteket nem lehet erőszakolni a zenére, mint ahogy esztétikai elvek iskolás alkalmazásaival a képzőművészetek fejlődését sem lehet erőszakolni.³⁴ E részleteket olvasva, azt hiszem, világossá válik előttünk Mitrovics megbocsátható elfogultsága a művészetek, azon belül is a zene iránt. Talán még arra is következtetni tudunk, hogy egyik kedvenc zeneszerzője Liszt Ferenc lehetett, ami szintén csak azt bizonyítja, hogy kiváló ízlése volt.

Az esztétika fogalma és főbb problémái című művének elején kifejti, hogy mennyire fontosnak tartja a „művészetek bölcselete” és az „esztétika” fogalmának a szétválasztását: „...eme rokon tudományok körében egy bizonyos fölfelé emelkedő hierarchikus rendről van szó, mely elsősorban az egyes műalkotások és műfajok értelmezésére és értékelésére támaszkodva a műelméleten át az esztétikában, vagy más felfogás szerint a művészetek bölcseletében tetéződik. Az esztétika körének azonban sokkal tágabbnak kell lennie, mint a művészetek bölcseletéé.”³⁵ Egy bekezdéssel lejjebb Böhm *Axiológiájára* támaszkodva definiálja az esztétika fogalmát: „...tehát az egyetemes elveknek, az egybefoglaló vizsgálata az esztétikának a feladata, különös törekvéssel arra, hogy emberi tudásunk egyetemes fogalomrendszerébe is beleillesszük annak eredményeit.” Az esztétika tárgyát „az ember lelki élményeinek körében megvalósuló szép”-ként jelöli meg.³⁶

A szépség fogalmának elemzése körüli nehézségek klasszikus példaként Wundtnak a mondat, illetve az ítélet keletkezéséről szóló elméletét említi, mely szerint az ítéletalkotás analitikus tevékenység, míg mások ennek szintetikus voltát hangsúlyozzák.³⁷ Végül megállapítja, hogy „a természeti szép a természeti jelenségeknek lelkünkkel egybevágó eleme [...], tehát saját emberi szemlélésformáink szerint csoportosítjuk a természet alkotásait [...] A festő sem tesz mást [...] amint Böhm mondja: 'a világot saját tartalmából és saját formáiban alkotja meg.' [...] Ez mutatja leginkább, hogy az ember esztétikai élményei során voltaképpen önmagát keresi még a természetben is és így még inkább önmagát juttatja kifejezésre művészetében.”³⁸

Höfdding etikájának nyomait fedezzük fel az alábbi sorokban: „A magasabbrendű kultúra azonban akkor kezdődik [...], amikor az ember már időt szakíthat s nyugalmat is teremthet ahhoz, hogy az életküzdelmeken túl és azoktól függetlenül is kiélhesse erőit.” Mitrovics szerint ez nyilvánul meg a (fentebb már említett) természeti szépségek hatásában, de: „Az ember alkotni akar; igen, sőt azokban utána is teremteni a természet alkotásait. [...] Át-és újrateremti a saját lelki alkatának megfelelően.” Arisztotelészre támaszkodva „nem a nyers utánzás, hanem sokkal inkább az utánateremtés, vagy egyszerűen a teremtés, az alkotás a művészetek lényege...”³⁹ Itt következik talán legtisztábban fő mondanivalója: „...művészi alkotásában éli ki az ember leghiánytalanabbul önmagát. [...] Az tehát, amit kifejez művészetében, a tiszta emberi. [...] Ennek lényege magasabbrendű szellemisége.”⁴⁰ E gondolatmenettel jut el Mitrovics az esztétikai érték kritériumához, amely maga az emberi szellem.

A művészi kifejezést taglaló részben Schiller gondolataival találkozunk tartalom és alak összhangjának említése kapcsán, de Mitrovics szerint ettől többről van szó: a kettő szer-

1 tudomány és társadalom

ves egységéről. Tartalom és alak viszonya ősi probléma a szerző szerint, mi sem bizonyítja ezt jobban annál, hogy neves filozófusok nézetei csaptak össze e témában az esztétikai formalizmus köntösében⁴¹ szemben a tartalmi értékek jelentőségét hangsúlyozó irányzattal.⁴² Mitrovics írja: „A művészet az ember érzelmi erőinek a kényszere alatt önként, közvetlenül, – spontán – születik.” Ez a kettős jelleg (emocionalitás és spontaneitás) „a közös tulajdona mind a műalkotásnak, mind a műélvezésnek.” Mindezek után „az esztétikai élmény nem más, – írja – mint az ember lelkiségének, tehát a tiszta humanitásnak legteljesebb érvényesülése.” Mondanivalója így érkezett vissza gondolatmenetének kiindulópontjához. Ám nem ér véget még esztétikai fejtegetése. A nagy klasszikusok, Goethe és Schiller szavait idézve taglalja tovább művészet és ember kapcsolatát: „amit tudok, azt bárki mondhatja, de a szívem egyedül az enyém.” Ennek alapján mondja: „A művészetnek tehát mértéke nem lehet más, mint az ember maga, az ember lényege, lelkisége, szellemisége.” Úgy tűnik, ezzel a szép kritériumát is megtalálta, „mert szép mindaz, ami az ember szellemiségének megfelel. [...] az emberileg szép legteljesebben a művészetben nyilvánul meg: a művészetben tükrözi vissza ezt az emberi szellemet leghiánytalanabbul, a legsajátosabban.” A szépség élményétől jut el az esztétikai élményekig, erkölcsi nevelő hatásukhoz: „Az esztétikai élmények tehát ama lelki műveletek sorába tartoznak, amelyek lelki életünk folyamatosságát, ezzel tehát jellegzetességét, karakterét is leginkább kiművelik és megszabják, mégpedig a leghatározottabban fölemelő irányzattal. Ebben rejlik az esztétikai élményeknek erkölcsi és nevelői nagy jelentősége.”⁴³

A mű vége felé még egy fontos fogalomrendszert határol körül az eddig leírtak segítségével, amely az esztétikumról szóló gondolatok jegyében bontakozik ki: „...a tudattalan világnak legmagasabb csúcsa, legragyogóbb terméke a műalkotás és az ennek nyomán fakadó műélvezet. Az esztétikum már csak ezért is legsajátabb és legjellegzetesebb élménye az emberi lélek magasabbrendű szellemiségének. Ezért talán szabad lesz az esztétikumról szóló eme gondolatok rendszerét a tiszta humanitás esztétikájának⁴⁴ a nevével illetni. [...] A valláson kívül tehet-e itt más annyit, mint a művészet, ennek a fentiekben vázolt kiválóan érzelmi értékállománya?”⁴⁵ A transzcendentális világ párhuzamba állítását újra az evilági lét magasztalása követi: „Azért az esztétikum a legeszményibb kapcsoló ember és ember között. Egy műtárgy értéke annál nagyobb, minél többen osztoznak annak élvezésében. Ezért a szépézés egyike a leginkább közösségi érzéseknek; tehát a legkollektívebb érzések közé sorakozik. Emellett sajátosan színezi minden más közösségi érzéssel szemben lefolyásának nagyon határozott egyéni jellege. Ezért is tartozik a legmélyebb és legsajátabb érzések közé. Szélső ellentétek találkozása hát a szépézés: egyéniség és közösség. A legeszményibb egyesülés!”⁴⁶

Böhm bölceletének központi gondolatával (érték) próbálja zárni a szép értékfogalmáról tett vizsgálódásait. Tudóstársára, az *Esztétikai Füzetek* szerkesztőjére, Baránszky-Jób Lászlóra hivatkozva közli, hogy „az értékfogalom előtérbe állítása biztosíthatja az esztétikának nemcsak önállását, hanem tudományos jellegét is.”⁴⁷ Írásának utolsó soraiban művészet, közönség és műbírálat viszonyáról próbál alapigazságot közölni mintegy a mű tanulságaként, veretes mondanivalójaként: „Azért az esztétikának gyakorlati jelentősége is van, mert a felelőssége tudatában működő kritika közvetítésével hozzájárul a közönség ízlésének a fejlesztéséhez és ezzel az igazi művészeti értékek érvényesüléséhez. Az esztétikai elvek értékesítése tehát nem korlátozást, hanem támogatást jelent a komoly művészet számára.”⁴⁸

1940-ben ismét igen jelentős munkája jelent meg, *A műalkotás szemlélete* címmel. A híres filozófus-elődök gondolatai így köszönnek vissza könyvében: „...Kant fejtegetéseinek dialektikai főeredménye az a tétel, hogy mivel az „ízlésítéletek” meghatározatlan, azaz a jelenségek érzékfölötti szubsztraktumának fogalmán alapulnak, apriori jellegük van, és épen azért, bár szubjektív eredetűek, mégis egyetemes érvényességre tarthatnak számot.”⁴⁹

„A művészetek fejlődéséből indul ki Spencer Herbert, aki szerint a költészet, zene és tánc együtt alkottak egy csoportot, míg külön fejlődtek az építészet, képzőművészet és szobrászat; ez utóbbi csoportban az építészet volt az anyaművészet, csakúgy, mint az előbbiben a tánc.”⁵⁰ A különböző művészeti ágak egymáshoz való viszonyának tárgyalásakor hívja segítségül Spencert, akit sokat idéz munkásságában.

„...Wundt [...] két csoportot különböztet meg, úgymint képző és múzsai művészeteket (musische Künste). Wundt szerint azonban ez a megkülönböztetés nem jelent merev szétválasztást, mert az így szembehelyezett művészetek, de helyesen inkább eszközök és motívumok, egymást kiegészítik épen azért, mert ellentétesek. Úgy véli, hogy amint nem képzelhető ember, aki gondolkozva és akarva egyszersmind érezni is ne tudna, úgy művészet sincs, mely kirekesztőleg csak képző vagy múzsai volna. Így a képzőművészet épen azért, mert eszközei külsőlegeseek, a benyomások egyesítésére, a múzsai pedig, mint a belső élmények művészete, a belső élmények külső kifejezésére törekszik. Azért a képzőművészet, mint mondja, a külvilág változatos formáinak tükröződéseit mutatja az emberi kedélyen át, a múzsai művészet pedig magát az emberi kedélyt a természetes kifejező mozgásokban és annak továbbképződéseiben: a nyelvben, élőszóban, költészetben és zenében...”⁵¹ A művészet alapvetően két alapvető ágának megállapításakor immár sokadszor Wundtot idézi, akire majdani professzor-utóda, Karácsony Sándor is előszeretettel hivatkozik.

Műveiben jól nyomon követhető a koppenhágai professzor, Harald Höffding etikai felfogásának hatása is, például *A műalkotás szemléletében*, *Az esztétikai tetszés lényege* c. fejezete *A műalkotás egész gyanánt való hatása* c. alfejezetében: „...Erre céloz Höffding etikájában, midőn az intellektuális megértéssel szemben – melynek lényegét abban látja, hogy valamely dolgot a dolgok egybefüggő sorába beillesztünk – az esztétikai élvezet tárgyát ő is zárt egésznek tekinti, amely, mint ilyen specifikus sajátosságaival és a maga sajátos jellemvonásaival gyönyörködtet.”⁵²

A könyv célja – a tudományos rendszeralkotás mellett – az volt, hogy az esztétikai elveket a művelt közönség szélesebb rétegeiben is tudatossá tegye és megkedveltesse. Mitrovics szinte majdnem mindegyik művészeti ág esztétikai megértésének belső titkaiba bevezeti az olvasót, úgymint az iparművészetek, az építészet, a szobrászat, a képzőművészet, a zene, az irodalmi művek és a mozgásművészetek terén.⁵³ Érzékletes példa a mű alapvető céljának bemutatására a záró sorok felidézése: „...a szépélménynek a tárgya olyan jelenség, mely lehetőleg érzéki behatások alapján, látási és hallási érzetek vezetése mellett magasabbrendű képzet- és érzelmtársulásokat tudattalanul képes fölidézni és lebonyolítani; a szemléelőre mindig a kifejezés erejével, egyéni jellegével és egyénien hat s mindig valamely egész benyomását kelti.. Ilyen a tárgya az esztétikai tetszésnek; ez tetszik. Ha akarjuk, így is mondhatjuk: ilyen a szép.”⁵⁴

Kun Sándor, a *Protestáns Tanügyi Szemle* 1934–44 közötti felelős szerkesztője könyvismertetést írt e jelentős Mitrovics-műről. „...(Mitrovics Gyula) egy újabb hatalmas opusszal

ajándékozta meg tudományos irodalmunkat és művelt nagyközönségünket [...] Hosszas előtanulmányok után egy rendszeres magyar esztétikát alkotott, mellyel egy régóta esedékes, várva-várt feladatot oldott meg. Célja nemcsak tudományos rendszeralkotás volt, hanem az is, hogy az esztétikai elveket a művelt közönség szélesebb rétegeiben is tudatossá tegye, megkedveltesse, s ezzel az egészséges nemzeti irányú művészet további fejlődését is elősegítse. Pedagógiai hivatásához és egyéniségéhez híven ezzel a hézagpótló munkájával is végső elemzésben nevelni óhajt, igaz elveken alapuló esztétikai ízlés kifejlesztésére törekszik, helyes szempontokat akar adni a műalkotások szemléletéhez, a művészetek termékeinek lélekemelő nemes élvezéséhez.⁵⁵ A szerző e művet elsősorban középiskolai tanároknak ajánlja, hiszen abban az időben felsőbb utasítások hangsúlyozták a középiskolai esztétikai nevelés fontosságát. Kun szerint minden tanárember, különösen a magyar irodalom tanárok asztalán ott kellene lennie e könyvnek, e „hatalmas, összefoglaló széptudományi munkának.”⁵⁶

1940/41-ben Mitrovics az egyetem rektora, s ahogyan egy esztéta rektorhoz illik, egyik avatóbeszédében a művészet lélekemelő hatásáról is szólt. Szavai tökéletesen összecsengenek azokkal a megállapításokkal, amelyeket neveléstudományi alapművében a „tisza humanitás” eléréséről és ezzel kapcsolatban a művészet szerepéről megfogalmazott: „Ha az élet értelmét és célját keressük, azt aligha találjuk meg másképpen, mint magasabbrendű szellemiségünk kifejlesztésében, mivel éppen ez a szellemiség emeli emberi nemünket az állatvilág felé. Ennek lényege, pedig birtokunkbavétele mindannak – éspedig a gyakorlati felhasználhatóság határain is messze túlmenően – aminek felismerésére és megállapításra csak képes az emberi elme. [...] Ez a magasra felcsigázott értelmi munka nem elégíti ki egymagában szellemünket, amely alkotni vágyik s alkotásaiban gáttalan és hiánytalan érvényesülésre törekszik. Az adottságok gátlásaitól magát megszabadítva, saját képére teremti újjá a világot művészetében. Azért a művészet az emberi szellem legtökéletesebb kifejezése s pihenni vágyódásában legfőlegelőbb, önmagához legmértőbb rekreációja.” – így hangzott a frissen avatott egyetemi doktorok szellemi útravalója 1941 tavaszán.⁵⁷

Mitrovics Gyula pedagógiai rendszerében terjedelmes részt foglal el az esztétikai nevelés területe: ebben a témában jelent meg legtöbb publikációja, mert nemcsak fő műveiben tártá a szakma és a tanárjelöltek elé vallásos és esztétikai alapot, hanem recenzióiban és kisebb tanulmányaiban is szívesen népszerűsítette a személyiségfejlesztés e fontos szeletéről alkotott nézeteit. Zombor Zoltán, Mitrovics Gyula egyik leg-hűségesebb tanítványa az esztétikai nevelés területének elemzése során megállapítja: „[...] Ezen a ponton lép az etika után az esztétika Mitrovics pedagógiájába, midőn rámutat arra, hogy az ember magasabbrendű differenciáltságának lényeges jegyei közé tartozik a művészet is, amely a nyomában fakadó esztétikai érzések révén még érzékenyebbé, finomabbá, magasabbrendűvé teszi az ember világnézetét. Az esztétikai értékelés, az embernek főleg érzelmi életét gazdagítja, de nemesíti és neveli is. Alig emeli valami olyan magasra és akkora intenzitással az ember színvonalát, mint az esztétikai érzelmek. [...] Aki gyakori részese a művészi élményeknek, életrendjében egészen más szerepet szán minden alacsonyabbrendű élvezetnek is. – De másik kiemelkedő gyakorlati eredménye az állandó művészi ráhatásnak annak nagy szociális jelentősége is. Az esztétikai gyönyörködés ugyanis az erkölcsi életközösség mellett egy nagy esztétikai közösségbe foglalja az embert.”⁵⁸

A Mitrovics Gyula életművét elismerő és támogató tisztelők gesztusértékű tette volt, hogy tudományos működésének ötvenedik évfordulója tiszteletére emlékkönyvet szerkesztettek a korszakalkotó pedagógiai gondolkodó méltatása végett.⁵⁹ Zombor ebben is közreműködött. Írásomat azzal az idézettel zárom, amely méltó értékelés a mesterének tudományos nézeteit és érzékeny lelkivilágát egyaránt jól ismerő tanítvány tollából: „Itt tűnik ki a Mitrovics kivételesen széleskörű tudományos készültségének nagy neveléstudományi jelentősége, midőn az esztétikai nevelésről szólván az etikai és esztétikai problémát biztos kézzel kapcsolja össze és állítja a pedagógia szolgálatába. Felszabadult, friss lélekkel adja esztétikai hitvallását. A tudós Mitrovics lelke olyanná lesz, ahogyan a művészt szokta ő megrajzolni: szellemisége, öntudata táplálja benne a vágyat, hogy – ha másképp nem lehet – legalább saját üdülésére teremtsen meg az esztétikai problémák rendszerének világát, hogy az örök szép és nemes után sóvárgó lelke valóban felüdülést és új erőket nyerjen a szépségnek, a tisztaságnak tudományából, a tiszta humanitás birodalmából.”⁶⁰

Jegyzetek

¹Vincze Tamás: Mitrovics Gyula. In: Brezsnaynszky László, Fenyő Imre (szerk.): A debreceni iskola. Acta Paedagogica Debrecina. A Debreceni Egyetem Bölcsészkar Neveléstudományi Tanszékének Közleményei CIII. Debrecen, 2004. 26. o.

²Mitrovics Gyula: Az ifjúság esztétikai és művészeti nevelése = Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közöny, XXXII. évf. 1898–99. 139. o.

³Uo. 140. o.

⁴Uo. 141. o.

⁵Ua.

⁶Zimándi P. István: Péterfy Jenő és kora. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 432. o.

⁷A mű I-II. és V-VI. fejezetei az *Athenaeum* 1910. évi 3–4., IV. fejezete a Budapesti Szemle 1812. évi februári, III. fejezete pedig az *Uránia* 1910. évi 6–8. számában.

⁸Mitrovics Gyula: Az esztétikai tetszés alapproblémája = *Athenaeum*, 1910. 3–4. szám

⁹Uo. 10–11. o.

¹⁰Uo. 86. o.

¹¹Uo. 87. o.

¹²Uo. 88. o.

¹³Mitrovics egyszerre pályázott Szelényivel a pedagógia professzori álláshelyre, és nyilvánvaló egyházpolitikai okokból nem Szelényi nyerte el azt. Szelényi nevéhez fűződik a Protestáns Tanügyi Szemle létrehozása és szerkesztése 1927–31 között.

¹⁴Szelényi Ödön: Mitrovics Gyula: Az esztétikai tetszés alapproblémája. Könyvismertetés = Protestáns Szemle, XXV. évf. I-X. füzet, 1913. 521–522. o.

¹⁵Uo. 521. o.

¹⁶Uo. 522. o.

¹⁷Ehhez az iskolához tartozott kollégája, id. Tankó Béla filozófia professzor (1876–1946), akinek életművében szintén fontos területet foglalt el az esztétikai nevelés.

¹⁸Vincze Tamás: Mitrovics Gyula egyetemi és egyetemen kívüli szerepvállalása, közéleti funkciói. In: Brezsnaynszky László (szerk.): A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlat. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007. 129. o.

¹⁹Gulyás József: Mitrovics Gyula: A magyar esztétikai irodalom története. Könyvismertetés = Protestáns Tanügyi Szemle, 1928. 1. szám, 355–357. o.

²⁰ Uo. 355. o.

²¹ Uo. 357. o.

²² Ezt a közönségnevelési eszméjét lásd Az ifjúság esztétikai és művészeti nevelése c. művében.

²³ Vö.: Mitrovics: Esztétika és esztétikai evolúció. Budapest, 1933. 16. o.

²⁴ A kritika hivatása – híradás Mitrovics elnöki megnyitójáról, amelyet az Esztétikai Társaság egyik felolvasóülésén tartott. Lásd: Chroniqueur („Krónikás”): A kritika hivatása. = Képzőművészet, 9. évf. 1935. 253–254. o.

²⁵ Dénes Tibor: Esztétika és műszeret = Esztétikai Szemle, I. évf. 1935. 1. szám, 41–43. o.

²⁶ Uo. 44. o.

²⁷ Ua.

²⁸ Ua.

²⁹ Mitrovics Gyula: Beköszöntő. Esztétikai Szemle. I. évf. 1935. 1. szám, 1–2. o.

³⁰ Mitrovics Gyula elnöki megnyitója. Esztétikai Füzetek. I. évf. 4. szám 1935. április. 35–36. o.

³¹ Ua.

³² Ua.

³³ Mitrovics Gyula: Az esztétika fogalma és főbb problémái. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939. 10–12. o.

³⁴ Ua.

³⁵ Uo. 4. o.

³⁶ Uo. 5. o.

³⁷ Ua.

³⁸ Uo. 6–7. o.

³⁹ A szépségről, az esztétika feladatáról és a művészeti alkotásról kifejtett nézetei a nagy klasszikus filozófusok eszmerendezerein alapulnak, akik jelentős mértékben hatottak a fiatal Mitrovics alakulóban lévő filozófiai gondolkodásmódjára. Uo. 8. o.

⁴⁰ Mitrovics: Az esztétika fogalma és főbb problémái, i.m. 9. o.

⁴¹ Az esztétikai formalizmus szerint az esztétikai megítélés tárgya az alak, a tárgy egészen közömbös – fő képviselője Herbart.

⁴² Mitrovics: Az esztétika fogalma és főbb problémái, i.m. 10. o.

⁴³ Schiller és a szépség fogalmai – immár sokadszor az életműben. Uo. 13–14. o.

⁴⁴ Mint sok más munkájában, Mitrovics itt is igyekezett nevelési rendszerének minden összetevőjét kedvenc fogalmára, a „*tiszta humanitásra*” visszavezetni.

⁴⁵ Mitrovics: Az esztétika fogalma és főbb problémái, i.m. 16. o.

⁴⁶ Uo. 16–17. o.

⁴⁷ Uo. 17. o.

⁴⁸ Uo. 19. o.

⁴⁹ Mitrovics Gyula: A műalkotás szemlélete. Rózsavölgyi és társa, Budapest, 1940. 53. o.

⁵⁰ Ua.

⁵¹ Ua.

⁵² Uo. 331. o.

⁵³ Vincze Tamás: Arcképvizlat Mitrovics Gyuláról. In: Brezsnyszky László (szerk.): A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlata, i.m. 101. o.

⁵⁴ Mitrovics: A műalkotás szemlélete, i.m. 332. o.

⁵⁵ Kun Sándor: Mitrovics Gyula: A műalkotás szemlélete. Könyvismertetés = Protestáns Tanügyi Szemle, XV. évf. 1941. 261. o.

⁵⁶ Uo. 262. o.

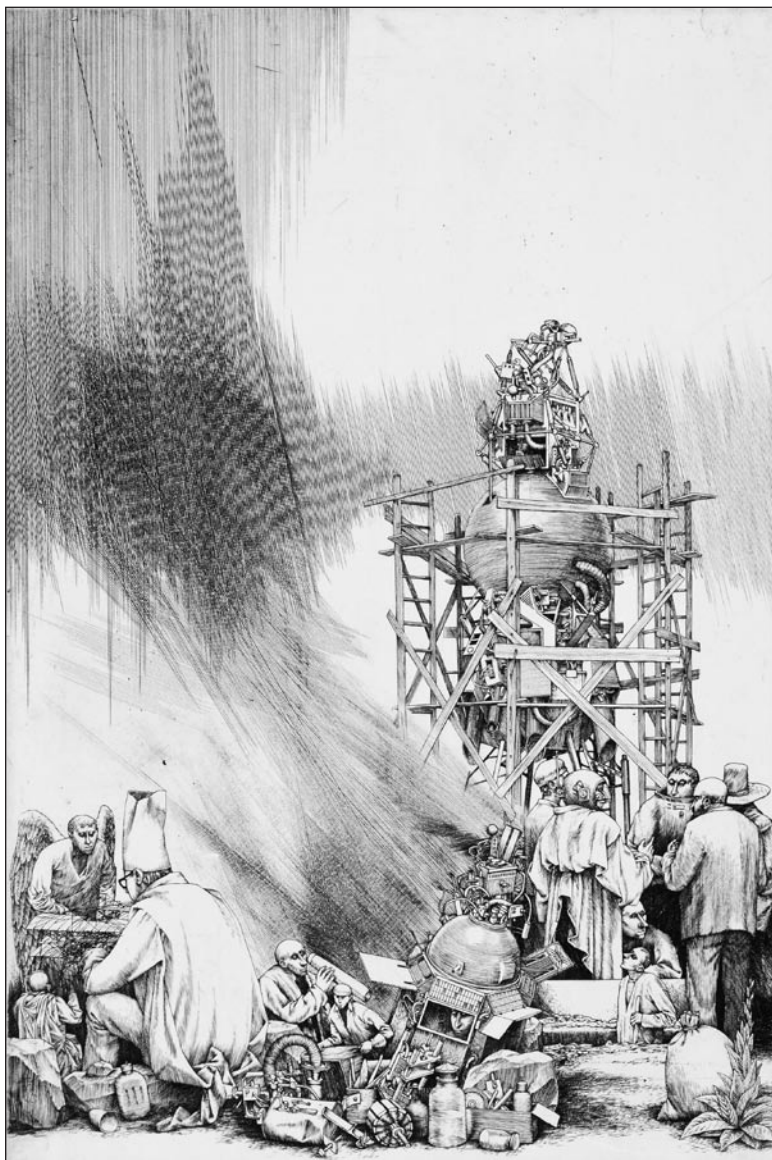
⁵⁷ Vincze Tamás: Mitrovics Gyula egyetemi és egyetemen kívüli szerepvállalása, közéleti funkciói. In: Brezsnyszky László (szerk.): A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlata, i.m. 135. o.

⁵⁸ Zombor Zoltán: Mitrovics pedagógiai rendszere és a herbartianizmus = Protestáns Tanügyi Szemle, XI. évf. 1937. 107. o.

⁵⁹ Mitrovics-émlékkönyv tudományos működésének ötvenedik évfordulójára. Csáthy F. kiadása, Budapest, 1939.

⁶⁰ Zombor Zoltán: Mitrovics Gyula neveléstudományi rendszere. In: Mitrovics-émlékkönyv, i.m. 545. o.

Rékassy Csaba: Asztronauták